

Ключевые слова: индивидуальность, социально-политическая трансформация, человек, техносфера, ускорение, кризис идентичности.

PERSONALITY ISSUES IN TERMS OF SOCIAL AND POLITICAL TRANSFORMATION

Volvenko N. M.

This article discusses the features of the human individuality changes in the conditions of the accelerated process of technical civilization.

Key words: *individuality, social and political transformation, person, techno sphere, acceleration, identity crisis.*

УДК 32-027.21:323.1(477)

С. В. Матушкіна, аспірантка кафедри політології
Донецького національного університету

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ВИМІР ЕТНОПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Розглянуто концептуальні аспекти існуючих моделей етнополітики. Досліджено їх основні положення та проаналізовано специфіку реалізації в Україні. Авторкою доведено, що концептуальний вимір етнополітики означає моделювання політичної реальності в багатонаціональних державах, але українська реальність цим фактором децю нехтує. У результаті цього відсутність національної моделі етнополітики призводить до загострення політичних конфліктів та радикалізації сепаратистських настроїв як у населення, так і політичної еліти.

Ключові слова: *етнополітика, етнос, нація, етнічна ідентичність, державна політика.*

Актуальність теми дослідження полягає у відсутності в Україні чітких орієнтирів та змісту етнополітичного розвитку нашої держави. Незважаючи на наявність в Україні понад 150 націй, народностей та етносів, центральний український уряд не проводить чіткої й зрозумілої політики щодо національних меншин у нашій державі. При цьому акцент багато в чому робиться на застарілому уявленні про соціокультурний вимір етнічності, що означає збереження передусім культури титульної нації. Як засвідчили останні події

в Криму та у південно-східних областях України, така політика показує не тільки свою неефективність, але й викликає низку соціально-політичних конфліктів, які безпосередньо загрожують територіальній цілісності України. Також, на наш погляд, варто враховувати, що ускладнень багато в чому додає незрозуміла населенню та неефективна за результатами економічна політика центральних урядів, де Україна, маючи значний економічний, енергетичний та культурний потенціал, залишається однією з найбідніших країн Європейського континенту, і тому соціально-економічне невдоволення громадян активує соціальний вибух. Отже, на наш погляд, при виробленні державної політики у сфері національних меншин необхідно враховувати, що у XXI ст. категорії етнічності та етнополітики перестали бути соціокультурними і все більше переходять у політичну площину, де центральною проблемою постають не вимоги у центрального уряду прав та преференцій для національних меншин, а чіткі територіальні претензії та оформлення їх у юридичну вимогу. Проте чіткого оформлення орієнтирів та концепцій етнополітики в Україні ще не вироблено. Саме вирішенню вказаних проблем і присвячено наше дослідження.

Метою нашого дослідження є комплексний аналіз специфіки етнополітичної сфери у концептуальному вимірі. Задля досягнення поставленої мети необхідно вирішити низку дослідницьких задач, а саме дослідити специфіку розвитку українських етносів, систематизувати в межах наукової статті існуючий теоретичний досвід етнополітичних процесів та з'ясувати специфіку концептуалізації та прояву етнополітичних процесів в Україні.

Предметом дослідження є етнополітичні процеси сучасної України.

Об'єктом дослідження виступають фактори впливу на процеси етногенезу в Україні.

Ступінь розробки теми та невирішені питання. Проблематика дослідження етнополітичних процесів є одним з найбільш актуальних та відносно нових напрямів вітчизняної політичної думки. Утім за 23-річну історію незалежності нашої держави вітчизняні науковці здійснили значний теоретико-методологічний прорив, який багато в чому підтвердився й на практичному рівні. Специфікою досліджень етнополітики в Україні є три її взаємозалежних рівні. Перший рівень стосується наукових категорій та методів дослідження етносів у політиці з позицій класичних концепцій біоорганізму Л. Гумільова, С. Широкогорова, А. Бастіана, Ю. Бромля, Д. Ротшильда, Е. Сміта та інших. Досягненням їх теорії є творення етнополітичної конфліктології зародження, аргументації претензій та шляхів розвитку етносів у конкретній історичній епосі. Логічним продовженням цього підходу є позиція українських дослідників В. Євтуха, І. Кураса, Л. Нагорної, О. Нельги, В. Ребкало та інших, які у своїх працях підкреслювали необхід-

ність деїдологізації процесів етногенезу, звільнення державної політики у сфері націотворення від напруження та невизначеності й окремо варто зазначити акцент на виробленні концепцій етнічної політики. І нарешті, третій підхід, який представлено роботами О. Картунова, А. Кіссе, О. Маруховської, Г. Перепелиці й В. Котигоренка, досліджує комплекс причин етнополітичного напруження в Україні та здійснює моніторинг ефективності державної політики у сфері етнічних процесів. Проте системних досліджень, які б на концептуальному рівні враховували українську специфіку й аналізували державну політику у сфері «етнічних питань», поки що не вироблено, й тому подане дослідження є спробою побудувати концепції такої державної політики. Серед базових її засад слід зазначити, що вона має орієнтуватися на інтеграцію та захист інтересів усіх етнічних груп, які разом й утворюють українську державу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як показує практика дослідження етнополітики, вказане вище відбувається не завжди й більш того, в Україні спостерігається термінологічна плутанина, де поняття «етнос», «нація», «народність», «етнополітика», «етнополітологія» подаються одним цілим, що, на думку А. Пономарьова, є не зовсім правильно. На думку вченого, під названими категоріями в Україні розуміють одне й те саме явище — складну систему соціально-політичних і соціокультурних взаємовідносин між носіями етнознак, де політичний процес розглядається у контексті конфліктності розвитку таких взаємовідносин [1, с. 9–11]. Інший дослідник С. Широкогоров, у свою чергу, стверджував, що етнічність у політиці означає специфічну форму співіснування людей, де всі її члени мають спільну мову, походження, уклад життя та збереження культурних традицій і передачу їх із покоління в покоління. І саме та група людей, яка займається збереженням та передачею в наступне покоління певних ознак, і може називатися етносом, нацією та народом, оскільки ці поняття різняться лише кількістю представників [2, с. 1–2]. Але наша головна мета полягає не у виявленні сутності дискусій навколо вказаних наукових категорій, а у створенні концептуального виміру етнополітики з боку держави, яка б дозволила етносам безконфліктно втілювати у життя процес передачі історичної пам'яті етносів.

Проблематика вироблення вказаних концепцій бере свій початок з 70-х рр. минулого століття, де з остаточним розпадом колоніальної системи відбувся науково-теоретичний вакуум дослідження етнополітичних процесів. Корінь проблеми полягає у тому, що етнічність пояснювалася як право націй на самовизначення та утворення національних держав. Утім, як показала практика, вказані процеси відбуваються у вже сталих країнах й донині, де право на самовизначення вимагають, наприклад, каталонці в Іспанії, росія-

ни у Криму, фламандці у Бельгії, албанці у Сербії тощо. І тому, на думку західних політологів П. Ван ден Берга, Р. Гамбіно, У. Конора та інших, варто вести мову про різні концепції етнополітики, де виділяються три фундаментальних – примордіалістська, органічно-еволюційна та інструменталістська [3, с. 14]. Розглянемо їх більш детально.

Примордіалістська модель політики є однією з найбільш старших та фундаментальних. У роботах Ю. Бромлея, П. Вандена та П. Ван ден Берга проблема етнічності розглядалася як вроджена властивість людської цивілізації зберігати власну ідентичність і ототожнювати себе з певним етносом. Тобто ця модель орієнтується на психологічну особливість людини самоідентифікуватися з певним набором соціальних, культурних, політичних та інших характеристик [3, с. 14–15]. Отже, державна політика тут являє собою підтримку традиційний верств населення й толерантне ставлення до інших етносів, що мешкають поряд з титульною нацією. Сам етнос тут виступає у двох вимірах — перший вимір є історичним, оскільки саме історична пам'ять етносу є виміром державної політики, наприклад — історична територія, традиційна мова, культурні символи. І другий вимір — історичної пам'яті, де етнос через втрату власної території на ґрунті почуття ностальгії вимушує державу утворити для них певні умови для власного розвитку, наприклад курдська проблема або питання кримських татар. На наш погляд, цей вимір етнополітики держави являє собою класичну модель конституційних гарантій етносів вільно проживати на певній території, розвивати власну культуру тощо. Держава обирає тут нейтральну модель поведінки з етнічними проблемами й жодним чином не намагається втручатися в етногенез. Але в чистому вигляді така політика не зустрічається, оскільки питання сепаратизму та етнічного тероризму у суспільстві ХХІ ст. є вкрай актуальними, і тому держава має орієнтуватися на політику «стримування». Сутність цієї моделі знаходить своє відображення в органічно-еволюційній концепції етнополітики.

Названа концепція багато в чому є логічним продовженням примордіалістського напрямку, але має дещо радикальну форму свого впровадження. На думку засновника цього підходу Л. Гумільова, етнос виступає біологічним феноменом політичного розвитку соціальних груп, який з часом ускладнюється й набуває складного соціокультурного явища самоідентифікації [4, с. 49–54]. Тобто етнос виступає біологічним співтовариством схожих за ментальністю, мовою та культурою людей, які впроваджують заходи щодо поширення власного природного ареалу [4, с. 55]. Прикладом такої етнополітики може слугувати націоналізм або поміркований шовінізм, де один із етносів прагне встановити власне домінування не стільки в межах певної території, скільки в соціокультурному відношенні.

І нарешті, третій підхід, інструменталістський, представлений працями таких фахівців, як Р. Бурд'є, М. Неш, Е. Хобсбаум, дає системне уявлення про етнополітичні заходи офіційної держави. Названий підхід сприймає етнос як даність, наявний факт з усіма його властивостями та якостями. Але при цьому акцент робиться на такому складному явищі, як диференціація культур, тобто кожен етнос у межах національної території має для реалізації власних інтересів, культурних ознак, соціокультурних орієнтирів ті самі ресурси й умови, що і титульна нація [5, с. 115–116]. Разом з цим вказаний підхід має дуже суттєвий недолік — етнос і нація тут подаються одним поняттям — «етнонімом», як універсального явища, що не бере свій початок в історичному минулому, а акцентує свою увагу на сучасності та майбутньому [5, с. 116]. Цей підхід має на меті уникнення потужного конфліктогенного зародку етнонаціональних процесів і на неофіційному рівні створює умови взаємопроникнення культур у єдину національну мету. На наш погляд, саме це ми спостерігаємо у сучасній Росії, де етнополітика, з одного боку, враховує всі аспекти багатонаціонального етнічного потенціалу країни, а з іншого — всі етнічні групи мають один орієнтир ідентифікації як «багатонаціональна Росія», де незалежно від походження етнос автоматично стає росіянином. У науковій літературі така ситуація отримала назву «нація-держава», і вживається виключно для випадків, коли держава має за мету розчинити всі етноси в одній соціокультурній ідентичності. На думку Е. Гелмнера, основоположника цієї теорії в межах інструменталістського підходу, нація повинна мати виключно політичне походження з максимальним відхиленням від саморозвитку на етнічній основі [6, с. 35]. Іншими словами, держава у своїй політиці гарантує іншим етносам, які мешкають на її території, рівні права з титульною нацією, надає також усі необхідні ресурси для її саморозвитку, але разом з тим не дозволяє їм виходити за межі національної самоідентифікації титульного етносу. На наш погляд, така модель багато в чому є універсальною, але у той самий час має ряд слабких місць, щоб бути застосованою в Україні. Серед фундаментальних причин, на наш погляд, слід зазначити такі: по-перше, вказаний підхід вимагає від держави наявності єдиної нації, а не розколотої по Дніпру, як в Україні; по-друге, державна політика має встановити чіткі та зрозумілі орієнтири етнополітики, зокрема у мовних, культурних, соціальних питаннях на принципах толерантності та врахуванні інтересів національних меншин і жодним чином не політизувати жодне з питань, що може призвести до конфронтації чи етнічного напруження. По-третє, у державній етнополітиці необхідно враховувати явище, яке до наукового обігу ввів російський дослідник В. Тишков, коли етнополітичне напруження або конфлікт у сучасній багатонаціональній державі є результатом не притиснення національних меншин, а реакцією на політизацію невирішених етнічних питань і так зване «емоційне звуження»

їх природного ареалу [7, с. 8]. Тобто постійна інформаційна війна, психологічний тиск на невирішені питання національних меншин провокують посилення їх сепаратистських настроїв, з якими держава і починає боротися, а насправді тільки підсилює уявлення людей, що держава та титульна нація чинять тиск на національні меншини. Саме це ми спостерігаємо у Кримській кризі 2014 р., де пропозиція колишнього міністра освіти С. Ніколаєнка щодо відміни скандального «мовного закону» сприйнялася кримчанами як тиск російськомовного населення й нехтування його інтересами. Отже, в Україні зараз відсутня практична реалізація будь-якої концепції розвитку етнополітичних процесів, і питання розвитку багатонаціональної держави фактично стає заручником політизації найбільш гострих питань, що приносить електоральні дивіденди зацікавленим особам, а не пересічним громадянам. Вирішити це питання можна шляхом створення спеціального міністерства з питань етнополітичних процесів в Україні, яке б займалася проектуванням, аналітикою та моніторингом проблем національних меншин, що дозволило б нашій державі зруйнувати фундамент сепаратистських настроїв.

Висновки та формулювання питань подальших наукових розробок. Таким чином, підсумовуючи результати дослідження, можна дійти таких висновків. По-перше, питання розвитку етнополітичних процесів вимагає від держави створення дієвої інституції з моніторингу та аналітики етнополітичних процесів, що означає також реалізацію однієї з представлених концептуальних моделей етнополітики. По-друге, при впровадженні офіційних заходів чи політичних рішень, які прямо або опосередковано стосуються національних меншин, необхідно враховувати рівень політизації етнічних проблем в Україні. По-третє, в нашій багатонаціональній державі як на концептуальному, так і на офіційному рівні поки що відсутні компетентні інституції щодо рішення проблем етнічних проблем. На наш погляд, наявність таких інституцій багато в чому прискорило швидкість трансформаційних процесів і подолання системних криз. Саме проектуванню та аргументації наявності спеціалізованих інституцій з вирішення етнополітичних проблем і будуть присвячені наші подальші наукові розробки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пономарьов А. П. Етнічність та етнічна історія України [Електронний ресурс] / А. П. Пономарьов // Режим доступу: <http://www.etno.uaweb.org/book1/lecture01.html>.
2. Широкогоров С. М. Место этнографии среди наук и классификации этносов / С. М. Широкогоров // Личность. Культура. Общество. – 2000. – Т. 2. – Вып. 4 (6). – С. 1–2.

3. Винер Б. Е. Этничность: в поисках парадигмы изучения / Б. Е. Винер // Этногр. обозрение. – 1998. – № 4. – С. 13–16.
4. Гумилев Л. Н. Этногенез и биосфера Земли / Л. Н. Гумилев. – М. : Рольф, 2002. – 549 с.
5. Бромлей Ю. В. Этносоциальные процессы: теория, история и современность / Ю. В. Бромлей – М. : Наука, 1987. – 333 с.
6. Геллнер Э. Нации и национализм / Э. Геллнер. – М. : Прогресс, 1991. – 320 с.
7. Тишков В. А. О природе этнического конфликта / В. А. Тишков // Свободная мысль. – 1993. – № 4. – С. 4–15.

КОНЦЕПТУАЛЬНОЕ ИЗМЕРЕНИЕ ЭТНОПОЛИТИКИ В УКРАИНЕ

Матушкина С. В.

Представленное исследование посвящено концептуальному измерению этнополитики в Украине. Актуальность подобной темы состоит в отсутствии в Украине четких ориентиров и программ развития этнических групп, проживающих на ее территории. Исследованы основные аспекты концептуального измерения этнополитических процессов в Украине. В исследовании доказано, что концептуальное измерение этнических процессов заключается в экспертном моделировании политических процессов. Особое место уделяется анализу существующих концепций этнополитики с учетом украинской специфики и реалий.

Ключевые слова: этнополитика, этнос, нация, этническая идентичность, государственная политика.

CONCEPTUAL MEASUREMENT OF ETHNICPOLITICAL IN UKRAINE

Matushkina S. V.

The presented research is devoted to conceptual measurement of ethnopolitics in Ukraine. Relevance of a similar subject consists in absence in Ukraine of accurate reference points and programs of development of the ethnic groups living in its territory. The main aspects of conceptual measurement of ethnopolitical processes in Ukraine are investigated. In research it is proved that conceptual measurement of ethnic processes consists in expert modeling of political processes. It is featured the analysis of existing concepts of ethnopolitics taking into account the Ukrainian specifics and realities.

Key words: ethnopolitics, ethnos, nation, ethnic identity, state policy.

